

ТЕМА 7. ДЕРЖАВНІСТЬ ТА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ

1. Сутність державного регулювання економіки.
2. Необхідність та функції державного регулювання економіки.
3. Цілі державного регулювання економіки.
4. Основні форми та методи державного регулювання.

1. Сутність державного регулювання економіки.

Державне регулювання економіки представляє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого, контролюючого характеру, котрі здійснюються державними закладами і суспільними організаціями в цілях стабілізації і розвитку економіки, пристосування існуючої системи до змінних умов.

Об'єкти та суб'єкти державного регулювання.

Об'єктами державного впливу на економіку являються сфери, галузі, регіони, а також ситуації, умови, процеси і відносини, котрі відбуваються в сфері суспільного відтворення, функціонування яких ринковий механізм забезпечує незадовільно або не забезпечує взагалі. Це умови соціально- економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути труднощі, проблеми, котрі не вирішуються автоматично, в той час як зняття цих проблем необхідно для нормального функціонування економіки і підтримки соціальної стабільності.

Головні об'єкти:

- економічний цикл;
- секторальна, галузева і регіональна структура господарства(державні капіталовкладення і фінансові стимули);
- накопичення капіталу (створення умов, вплив на економічний цикл і структуру);
- регулювання зайнятості (підготовка та перепідготовка кадрів);
- грошовий обіг (боротьба з інфляцією, вплив на накопичення, ціни, соціальні відносини);
- платіжний баланс (вплив на експорт і імпорт, рух капіталу, курс валют, торгово-договірна політика, участь в міжнародній інтеграції);
- ціни (динаміка і структура цін, вплив на структуру господарства, умов капіталовкладень, стійкість національної валюти, соціальну атмосферу);
- НДДКР (розвиток і впровадження результатів в експорт товарів, капіталу, накопичених знань);
- умови конкуренції;
- соціальні відносини, включаючи відносини роботодавцями і робітниками, а також соціальне забезпечення;
- навколишнє середовище;

- зовнішньоекономічні зв'язки.

Об'єкти відрізняються в залежності від рівня задач котрі ними вирішуються:

- рівень фірми.; регіону; галузі і корпорації; сектору економіки – промисловість, будівництво, сільське господарство, інфраструктура, фінансова сфера;
- господарство в цілому – економічний цикл, грошовий обіг, зайнятість, інвестиції, НДДКР, ціни;
- глобальний – соціальні відносини, екологія;
- наднаціональний – економіко-політичні відносини з зарубіжними країнами, інтеграційні процеси.

Суб'єктами державного регулювання являються носії, виразники і виконавці господарських інтересів.

Система органів державної влади та їхні функції у сфері управління економікою України.

Для здійснення керівництва економікою країни створюють відповідні органи управління. Система органів керування народним господарством України включає підрозділи загальної і спеціальної компетенції.

Центральні органи державної влади включають:

Вищий законодавчий орган влади – Верховна Рада України

Компетенції: визначення прийняття та зміна законів, постанов, інших законодавчих актів, основ державної економічної політики, в тому числі кредитно-грошової, зовнішньоекономічної, цінової; контроль за їхнім виконанням; затвердження держбюджету тощо.

Президент – Голова держави, управляє економікою за допомогою указів, постанов, розпоряджень. Йому підпорядкований уряд – Кабінет Міністрів.

Вищий виконавчий орган влади – Кабінет Міністрів

Компетенції: управління економікою, забезпечує реалізацію законів, постанов та інших законодавчих актів. Йому підпорядковані Міністерства, державні комітети, Центральні органи виконавчої влади наділені спеціальним титулом

Органи місцевої (регіональної) влади й управління

Включають: 1. *Органи місцевого самоврядування* – Ради народних депутатів відповідного рівня.

2. Органи виконавчої влади .– держадміністрації відповідного рівня.

Компетенції:

- наділені всією повнотою державної влади на своїй території є самостійними учасниками зовнішньоекономічних зв'язків;
- здійснюють розпорядження і користування природними ресурсами;
- управляють місцевими бюджетами;

- створюють умови для виконання державних та регіональних програм.

2. Необхідність та функції державного регулювання економіки.
Необхідність державного регулювання в економіці пов'язана:

А. Наявність збоїв в функціонуванні ринкового механізму, а саме:

- довгострокова рівновага при неповній зайнятості, спираючись на яку Кейнс зробив висновок про необхідність державних заходів для забезпечення зайнятості;

- класична теорія ринку стверджує, що після любого порушення рівноваги починають діяти механізми пристосування до нових умов, в результаті чого встановлюється нова рівновага. Але в дійсності в процесі пристосування можуть встановлюватись такі співвідношення між цінами і кількістю вироблених товарів та послуг, що приводять до відтворення кризи;

- господарський ріст нерозривно пов'язаний із змінами в галузевій структурі. Коли скорочується виробництво, то відмирають старі галузі, виникають нові – носії НТП. Ринковий механізм сприяє цим змінам. Але їх здійснення може тривати довго і порушить надовго рівновагу., викликати серйозні проблеми з зайнятістю, платіжним балансом.. Без ефективної державної політики можуть виникнути кризові явища;

- одним із слабких місць механізму ринкової економіки являється забезпечення раціональних територіальних пропорцій розміщення виробництва, капіталовкладень, доходу і зайнятості.. Постійний процес концентрації виробництва, капіталу і робочої сили на невеликих територіях (розвиток господарських агломерацій) за рахунок інших районів базується в значній мірі на ринкових механізмах. В слаборозвинених регіонах гірші умови заробітку і інвестицій. Платоспроможний попит в цих регіонах скорочується, а разом з цим зменшується стимул до капіталовкладень, не дивлячись на відносно низьку заробітну плату і ціну на землю. Концентрація виробництва, послуг, капіталу і населення в міських агломераціях вигідна з приватної точки зору, але для народного господарства в цілому не завжди оправдана. Вирішення цього протиріччя без державних регулюючих заходів не можливе;

- кількісний ріст в багатьох сферах промисловості і будівництва пов'язаний з безповоротною розтратою невідтворювальних ресурсів і зростаючим навантаженням на навколишнє середовище. Ринковий механізм без середньострокового програмування не в змозі забезпечити таку переорієнтацію;

Б. Ринок не вирішує соціальних проблем.

- Необхідність ефективного задоволення потреб в суспільних благах. Це ціла категорія благ: внутрішня і зовнішня безпека, функціонування центральних муніципальних управлінських та судових органів, отримання середньої і вищої освіти, проїзд по автомобільним дорогам, мостам, тунелям. Але ці блага не мають нічого спільного з природними вільно доступними

благами. В умовах ідеального ринкового господарства вони мали б ціну, в реальних умовах їх виробляє держава і вони називаються суспільними благами.

В. Необхідність вирівнювання зовнішніх ефектів. Раціональні народногосподарські рішення повинні прийматися з врахуванням загальної користі і загальних витрат для всього народного господарства. Рішення окремих господарських суб'єктів, як правило, враховують лише внутрішні вигоди і витрати. Одною із причин, котрі обумовлюють необхідність державного регулювання являється нездібність ринкового господарства в певних ситуаціях рішати задачі розвитку економіки, та її складових: інфраструктури, реконструкції окремих галузей промисловості, забезпечення народного господарства дешевою електроенергією і сировиною, фінансування і організації в загальнодержавних масштабах науково-дослідницьких, експериментальних, дослідницько-конструкторських робіт. Рішення цих задач бере на себе державний сектор.

Основні *функції* державного регулювання економіки:

1. **Цільова** – полягає у визначенні цілей, пріоритетів і основних напрямків розвитку національної економіки.

2. **Стимулююча** передбачає формування регуляторів, здатних ефективно впливати на діяльність господарюючих суб'єктів і стимулювати економічні процеси у бажаному для суспільства напрямку.

3. **Нормативна** (регламентуюча) – держава за допомогою законів, законодавчих актів і нормативів встановлює певні правила діяльності для суб'єктів економіки, визначає правовий простір.

4. **Коригуюча** – зводиться до коригування (лат.- виправляти) розподілу ресурсів в економіці з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних екстерналій і забезпечення нормальних соціально-економічних умов життя суспільства.

5. **Соціальна** – передбачає регулювання державою соціально-економічних відносин (наприклад, між підприємцями і робітниками), перерозподіл доходів, забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій, збереження навколишнього середовища тощо.

6. **Безпосереднє управління неринковим сектором економіки** – це регулювання державного сектору економіки, створення суспільних товарів і благ.

7. **Контролююча** – означає державний нагляд і контроль за виконанням і дотриманням законів, нормативних актів, економічних, екологічних та соціальних стандартів.

8. **Інформування** господарських суб'єктів про економічну ситуацію і можливій її зміні в майбутньому при розробці прогнозів і індикативних планів як країни в цілому, так і окремих її територіальних утворень.

На сучасному етапі економічного розвитку держава перетворюється на постійно діючий чинник розвитку економіки, розширюється сфера та методи її

впливу на всі фази суспільного відтворення. При цьому вона виступає як значний власник у виробничій, кредитно-фінансовій, невиробничій сферах, тобто є впливовим економічним суб'єктом – виробником, споживачем, покупцем та продавцем, інвестором, кредитором, боржником.

3. Цілі державного регулювання економіки.

Генеральна ціль державного регулювання економіки – досягнення соціальної і економічної стабільності, зміцнення існуючого устрою, адаптація до змінних умов.

В перелік конкретних задач державного регулювання входить набір цільових установок, котрі стоять перед органами влади при регулюванні економічних відносин. До них відносять:

- економічний ріст і економічний розвиток – бажано забезпечити виробництво більшої кількості і кращої якості товарів та послуг;
- повна і ефективна зайнятість – забезпечення роботою всіх, хто бажає і може працювати;
- орієнтація на досягнення економічної ефективності – максимальна віддача при мінімальних витратах від наявних обмежених виробничих ресурсів;
- стабільний рівень цін – необхідно запобігати значного підвищення або скорочення загального рівня цін ;
- економічна свобода – управляючі підприємством, робочі і споживачі повинні мати високу долю економічної свободи в своїй діяльності;
- справедливий розподіл доходів – жоден громадянин не повинен жити в крайній злиденності, коли інші живуть в розкоші;
- економічна забезпеченість – забезпечення хронічно хворих, непрацевдатних, недієздатних, престарілих:

4. Основні форми впливу держави на соціально-економічний розвиток країни:

- бюджетно-податкова;
- кредитно-грошова;
- адміністративно-економічна;
- цінова.

Бюджетно-податкове регулювання пов'язане з функціонуванням державних фінансів, формуванням державного бюджету та державними витратами і спрямоване на реалізацію цілей соціально-економічного розвитку країни. Включає заходи:

- визначення джерел надходження коштів у державну казну;
- формування системи оподаткування, визначення об'єктів та рівня їх оподаткування;
- регулювання процесу формування витрат господарських суб'єктів через норми амортизації, відрахування у різні фонди;
- визначення статей державних витрат;
- регулювання дефіциту державного бюджету.

Кредитно-грошове регулювання – діяльність держави, спрямована на забезпечення економіки повноцінною і стабільною національною валютою та регулювання грошового обігу відповідно до потреб економіки. Включає заходи:

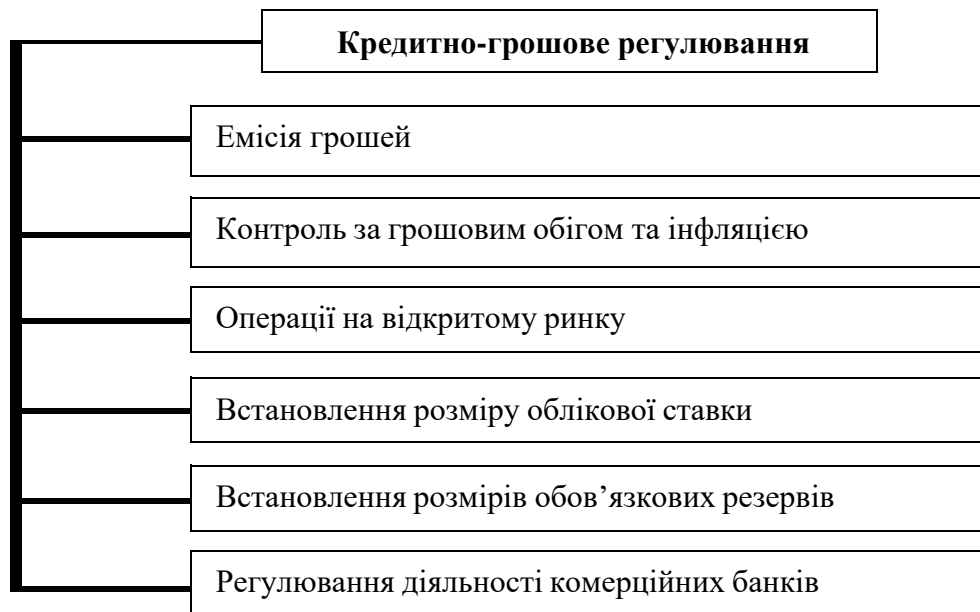

Рисунок 7. 1 – Заходи кредитно-грошового регулювання

Адміністративно-економічне регулювання передбачає заходи адміністративного та економічного характеру, спрямовані на створення умов для функціонування ринкової системи та реалізації соціальних цілей суспільства. Включає заходи:

- демонополізація економіки;
- роздержавлення, приватизація;
- макроекономічне планування і регулювання;
- націоналізація (денаціоналізація);
- регламентування зовнішньоекономічної діяльності;
- встановлення фіксованих цін;
- перерозподіл амортизаційних відрахувань;
- формування системи стандартів і нормування;
- ліцензування, квотування, контингентування;
- списання кредитної та податкової заборгованості.

Цінове регулювання – вплив держави на ринкове ціноутворення за допомогою законодавчих, адміністративних чи судових заходів з метою здійснення кон'юнктурної та структурної політики, приборкання інфляції, стимулювання виробництва, його модернізації, посилення конкурентоздатності національної економіки тощо. Включає заходи:

- нагляд за цінами;
- непрямий вплив на ціни;

- державне втручання у процеси ціноутворення;
- „лідерство” у цінах;
- прямий державний вплив на ціни;
- встановлення фіксованих пільгових цін і тарифів (межі їх підвищення)

Методи ДРЕ – це сукупність засобів державного впливу на суб’єктів національної економічної системи з метою створення або забезпечення умов їхньої діяльності відповідно до економічної політики. Кожен метод знаходить свою реалізацію, застосування через сукупність відповідних інструментів (*синоніми* – регуляторів, важелів, засобів).

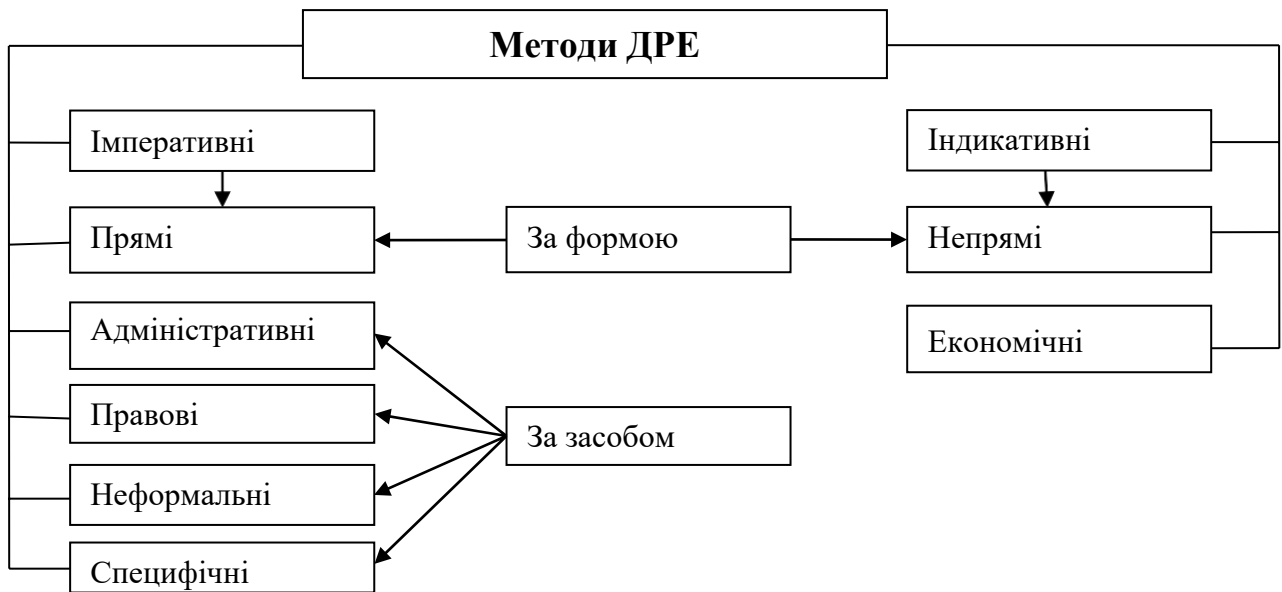

Рисунок. 7. 2 – Класифікація методів ДРЕ

Методи ДРЕ можна класифікувати як за *формами впливу*, так і за *засобами впливу*.

За формами впливу методи ДРЕ поділяють на *методи прямого та непрямого впливу*.

Методи прямого впливу мають безпосередній вплив на діяльність суб’єктів ЕС. Прямий регуляторний вплив здійснюється за допомогою двох типів засобів:

1) засобів адміністративно-правового характеру, які регламентують діяльність суб’єктів ЕС (наприклад, нормативно-правові акти, заборона, дозвіл, примус, ліцензії, патенти, стандарти тощо);

2) економічних регуляторів прямого впливу, які використовують для регулювання економічного зростання, структурних зрушень в економіці, суспільного сектора, виробничого та невиробничого споживання {наприклад, макроекономічні плани, цільові комплексні програми, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, нормативи, квоти, ліміти, державні бюджетні витрати тощо).

Методи непрямого впливу регламентують поведінку суб’єктів економічної

системи не прямо, а опосередковано, через створення певних умов, які змушують, мотивують їх через економічні інтереси діяти в бажаному для держави напрямі. Інструментарій непрямих методів впливу ґрунтується на засобах грошово-кредитної, фіскальної, бюджетної, інвестиційної, амортизаційної, інноваційної та інших напрямків економічної політики і морального переконання.

За *засобами* впливу методи ДРЕ поділяють на *правові, адміністративні, організаційні, економічні*. Окреме місце серед методів ДРЕ займають соціально-психологічні (пропагандистські) методи, основані на моральному переконанні, впливі на психологію людей.

Правовими методами (засобами) є закони та інші нормативні акти, які приймаються Верховною Радою, органами виконавчої влади та Президентом.

Серед *адміністративних* методів виділяють три типи заходів:

- 1) заборона імпорту, експорту, екологічно шкідливих виробництв, будівництва тощо;
- 2) дозвіл на діяльність шляхом видачі або відмови видачі ліцензії, прийняття законів і підзаконних актів, що дозволяють або забороняють;
- 3) примус виплати мінімальної заробітної плати, використання очисних засобів, дотримання стандартів тощо).

Реалізуються адміністративні засоби через законодавчо встановлені обмеження матеріальних, речових і фінансових потоків у вигляді ліцензій, квот, конкретних державних замовлень тощо.

Організаційні методи, по суті, є специфічним елементом адміністративно-правових методів, оскільки вони реалізуються через адміністративно-правові акти і стосуються регламентації та зміни організаційного аспекту як самої господарської діяльності, так і насамперед взаємовідносин, взаємодії різних суб'єктів НЕС між собою з приводу вирішення різноманітних економічних питань і проблем (реєстрації, сплати податків, ліцензування тощо).

Економічні методи визначають, змінюють та модифікують економічні умови функціонування й обороту суспільного капіталу на всіх стадіях та рівнях його кругообігу. Серед них виділяють такі групи засобів регулювання як: грошово-кредитні; бюджетно-фінансові; державне підприємництво та державний сектор економіки; державне середньострокове загальнонаціональне господарське програмування, яке охоплює численні цілі і весь набір інструментів ДРЕ.

Конкретними інструментами, регуляторами економічних методів ДРЕ виступають податки, податкові пільги, норми і порядок нарахування амортизації, % за кредит, мито, бюджетні інвестиції, дотації, державні гарантії, державні кредити, державні контракти, норма обов'язкових резервів, облікова ставка, операції з державними облігаціями внутрішньої позики, приватизація як економічний інструмент тощо.

Адміністративно-правові методи регламентують і суттєво обмежують

свободу економічного вибору, а то й узагалі зводять її до нуля.

Розмежування методів ДРЕ на економічні, адміністративні, правові й організаційні є досить умовне. Будь-який економічний регулятор містить елемент адміністрування хоча б тому, що контролюється тією чи іншою державною адміністративною службою. Водночас кожен адміністративно-правовий та організаційний регулятори містять у собі щось економічне. Мається на увазі, що він не безпосередньо, через зміну умов господарювання впливає на поведінку суб'єктів господарської системи (тобто створює певні економічні, мотиваційні режими).

Одним з особливих, специфічних засобів ДРЕ є *моральне переконання*. Цей спосіб ДРЕ базується на авторитеті уряду. Держава використовує цей засіб для пояснення цілей ДРЕ і закликає підпорядковуватися їм у поєднанні з адміністративними та господарськими заходами. Своєрідними заходами переконання є публікація програм дій уряду, державних середньострокових загальнонаціональних програм, заклики до населення та до окремих соціальних груп.